

Szlovák lelkész, magyar történész

Haán Lajos naplója és levelezése

Demmel József – Katona Csaba (szerk.):
Slovenský kňaz, maďarský historik. Listy a denník Ľudovíta Haana
 (Kor/ridor Könyvek 9.),
 Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete, Békéscsaba-Budapest, 2016,
 146 oldal

A Budapesti Szlovák Intézet a Kor/ridor Szalon eseménysorozattal olyan hagyományt teremtett az elmúlt években, mellyel alkalmat biztosít a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete és a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete Kor/ridor könyvei, valamint Szlovákiában megjelent történettudományi munkák bemutatására. A Kor/ridor sorozat 2014-ben indult, s eddig összesen kilenc kötetét adták ki. A legutóbbit, a Demmel József és Katona Csaba szerkesztésében megjelent *Szlovák lelkész, magyar történész* forrásgyűjtemény szlovák változatát az év első Kor/ridor Szalonján, 2017. január 19-én mutatták be a szerkesztők és e cikk írója.

A forrásgyűjtemény Haán Lajos (1818-1891) békéscsabai szlovák evangélikus lelkész levelezéséből és naplójából közöl részleteket. Ahogy arra a címválasztás is utal Haán a XIX. századi magyarországi szlovák társadalom egyik kettős identitású tagja volt. A történelmi Magyarország legnagyobb szlovák evangélikus gyülekezetében szlovákul prédikált, egyházi feladatköréből adódóan kapcsolatban állt a korabeli szlovák értelmiséggel, történészi munkásságát azonban már inkább magyar identitása határozta meg. (1877-ben a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé is beválasztották.)

Demmel József nem először vizsgálja a dualizmus kori Magyarország kettős identitású szlovák értelmiségének kiemelkedő személyiségeit. Korábbi munkáiból megemlíthetjük a Turóc megyei alispánt, Justh Józsefet, Jancsovics István szarvasi és Szeberényi Gusztáv békéscsabai evangélikus lelkészeket is. Életrajzuk elemzése után Demmel mindig hasonló következtetéseket vont le: a vizsgált alakok magyar vagy szlovák identitásának érvényesülése bizonyos élethelyzetekhez vagy életszakaszokhoz kötött. Azokban, akik nem ismerik ezeket az írásokat, felmerülhet a kérdés: miért is foglalkozik a szerző több személyvel, ha a kutatásai rendre hasonló következtetésre vezetnek?

Az említettek mindegyike más-más keretek között, eltérő módon élte meg kettős identitását, Demmel pedig nem teljességre törekvő hagyományos életrajzokat ír, hanem a társadalomtörténet újabb elméletei és módszerei alapján elemzi a szóban forgó személyek életpályáját, környezetét. Haán Lajos példájánál maradva: a Kor/ridor sorozat most megjelent kötete s a szerkesztők tanulmányai nemcsak életének elbeszélései, hanem településtörténeti, néprajzi, tudomány- és egyháztörténeti források is.

Nem tudom, hogy Demmel József a Kor/ridor könyvek főszerkesztőjeként a sorozat összeállításá-

nál mennyire gondol a számok szimbolikus jelentésére, de szerkesztőtársával, Katona Csabával – akarta vagy akaratlanul – keretes szerkezetet adtak az egymást követő köteteknek. 2014-ben *A kettős identitás ára* című munka volt első a sorban, mely a békéscsabai Szeberényi Gusztáv életét és az evangélikus egyházon belüli nemzetiségi kérdést dolgozta fel. A sorozat tizedik kötete ugyan még nem jelent meg, de a szerkesztők már jelezték, hogy az a szlovák Haán-forrásgyűjtemény bővített magyar változata lesz, melyben Haán teljes naplóját közölni fogják.

A most megjelent könyvet alapos jegyzetapparátussal látták el. Haán Lajos leveleinek címettjeiről a szerkesztők külön jegyzéket is összeállítottak, ennek ellenére úgy gondolom, hogy ezt a forrásgyűjteményt érdemes együtt olvasni a Szeberényiről készült kötettel, mivel ez sokat segíthet a politika- és egyháztörténeti összefüggések megértésében.

A kiadvány nyelvi anyaga hasznos forrás a szlovák irodalmi nyelvet és nyelvjárást kutatóknak is. A magyarországi szlovák nyelvészek és más nemzetiségkutatók főleg az alapján csoportosítják az alföldi evangélikus szlovák lelkészeket, hogy miként viszonyultak a Ludovít Štúr által kodifikált szlovák irodalmi nyelvhez. *Zsilák* Mária ún. Haán és *Kutlík* klánokat különböztet meg az Alföldön. A nagybánhegyesi Kutlíkok körébe tartozó lelkészek nyitottabbnak bizonyultak a Štúr-féle nyelvváltozat (štúrovčina) iránt, a Haán klán viszont inkább a biblikus cseh vagy az ún. szlovakizált cseh nyelvváltozat híve volt, ezért a magyarországi politikai elit őket tekintette lojalis szlovákoknak.

Haán levelezése is erről a lojalitásról tesz tanúbizonyságot. Személyesen ismerte a szlovák nemzeti mozgalom képviselőit, de ezek a kapcsolatai még eperjesi diákéveiből származtak, később csakis egyházi ügyekben fordult hozzájuk. Az 1870-es években a szlovák nemzeti mozgalom vezetőjével, Jozef Miloslav *Hurbannal* is levelezett, de kizárólag a *Tranoscius* (Juraj *Tranovský* 1636-os evangélikus énekeskönyve) történetéről szóló monográfiája ügyében.

A szerkesztők megőrizték a levelezés eredeti helyesírását, csupán a magyar leveleket fordították irodalmi szlovákra. Haán a családtagjaival és történész kollégáival is magyarul levelezett, szlovák értelmiségieknek írt leveleit viszont biblikus vagy szlovakizált cseh nyelven írta. Cseh és szlovák nyelvhasználatát az 1845-ös *Pamětnosti B. Čabanské* helytörténeti munkája alapján *Király* Péter elemezte. Megállapította, hogy Haán kiválóan használta a csehet, szlovakizmusok és hungarizmusok leginkább a szöveg lexikai szintjén fordultak elő.

A forráskötet naplórészletei is rámutatnak a magyarországi szlovák nyelvhasználat nehézségeire. Haán naplójában büszkén taglalja, hogy mennyire sokat tett a békéscsabai magyar nyelvoktatás megszervezéséért, de ezt nem abból a célból tette, hogy elidegenítse az alföldi szlovákokat az anyanyelvüktől. Nem fogalmazta meg nyíltan, de valószínűleg

felismerte, hogy szlovák evangélikus lelkészként egy nyelvszigeten kell dolgoznia, és megyéjében a szlovák nyelvvel csak két-három mezővárosban, illetve az azokat körül ölelő falvakban lehet boldogulni. Ha egy békéscsabai szlovák jól szeretné elsajátítani a magyar nyelvet – említi meg Haán –, annak elég a közeli Orosházán vagy Békésen tanulnia.

A kötet utószavában Katona Csaba Haán-portrét olvashatjuk. Szerinte Haán Lajos szerény, a finom iróniát kedvelő humoros ember lehetett, naplóját azonban erős forráskritikával kell olvasni, hiszen azt nem átlagemberként, hanem történészként írta, kimondottan az utókor forrásának szánta. 1870-ben kezdett a naplórészlethez, és emlékiratai lejegyzése után időszerű eseményeket is feljegyzett. Az 1890-ig vezetett napló teljes kézírata eddig még nem jelent meg. A szerkesztők most olyan naplórészleteket is beválogattak, amelyek a korszak kínosabb nemzetiségi kérdései miatt a korábbi magyar kiadásokból kimaradtak.

Haán Lajos levelezésének és naplójának megjelenése további kutatásokra ösztönözheti a magyarországi szlovákság kutatóit. A kötetett forrásokból sok újat megtudhatunk a szlovák nemzeti mozgalom és az alföldi szlovákság kapcsolati hálójáról, Békéscsaba városiasodásáról és az evangélikus egyház belső konfliktusairól. A Demmel József és Katona Csaba szerkesztette forrásgyűjtemény nemcsak a történészek számára lehet érdekes olvasmány. A naplóban és levelekben arról is olvashatunk, hogy milyen kicsapongók voltak a jénai egyetemisták, megismerhetjük a békéscsabaiak vásárlási szokásait, sőt Capri szigetéig is eljuthatunk, ahol *Haán* Antal (Haán Lajos öccse) vallási tárgyú portrékat és oltárképeket festett.

Rágyanszki György

Felhasznált irodalom:

- Demmel, József:** Štefan Jančovič a prvý slovensko-maďarský slovník In: Anna Kováčová – Alžbeta Uhrinová (szerk.): *Slovenský jazyk a kultúra v menšinovom prostredí, Békešká Čaba, VÚ CSSM, 2013.*
- Demmel József:** *Pánszlávok a kastélyban.* Budapest, Kalligram, 2014.
- Demmel József:** *A kettős identitás ára. A békéscsabai Szeberényi Gusztáv és a nemzetiségi kérdés a 19. századi evangélikus egyházban.* Békéscsaba, Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézete, 2014.
- Király, Péter:** Ludwjk Haan, *Pamětnosti B. Čabanské* (1845.) Štefan Jančovič, *Slovník a Mluvňica* (1848.) In: Ondrej Krupa (szerk.): *275 rokov v Békéšskej Čabe, Békešká Čaba, Slovenský výskumný ústav, 1993.*
- Žiláková, Mária:** *Komlós (Slovenský Komlós/Tótkomlós) versus Bánhedeš (Veľký Bánhedeš/Nagybánhegyes), čili/alebo bibličina vs. štúrovčina.* In: Eva Krekovičová – Alžbeta Uhrinová – Mária Žiláková (szerk.): *Kontexty identity. Jubilejný zborník na počesť Anny Diváčánovej.* Békešká Čaba, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2010.